

Des de Mongat a Castelldefels: la lluita pel control de les pastures (segles XVI-XVII)

Josep M. Bringué i Portella

És prou coneguda per la historiografia moderna l'àmplia extensió de la jurisdicció de la ciutat de Barcelona pels seus territoris veïns. Les discrepàncies sorgeixen quan hom vol concretar i delimitar, seguint la terminologia pròpia dels segles XVI i XVII, el "*terme de Barcelona*", o el "*territori de Barcelona*", o bé, associats, "*terme i territori de Barcelona*", o, en plural, "*termes i territori de Barcelona*". No hi ha un acord, ni per a l'edat mitjana ni per a la moderna: Hort i vinyet de Barcelona?, de la riera d'Horta a la riera de Sants?, del riu Besòs al riu Llobregat? O de Montgat a Castelldefels? Terme ample, terme estret?¹ A l'inici dels segles moderns, els límits territorials extrems quedaven difuminats i imprecisos per causa d'una ocupació menor de l'espai, tant per als teratinentes de Barcelona com per als propietaris dels pobles; no passa el mateix amb els límits jurisdiccionals, prou clars en les actuacions dels oficials de Barcelona.

---

1. FRANCESC CARRERAS CANDI, *La ciutat de Barcelona*, Barcelona, 1916. Gaspar FELIU et Antoni RIERA, "Activitats econòmiques" a S. SOBREQÜÉS dir., *Història de Barcelona, III*, p. 138-272. Sebastià SOLÉ I COT, *La nova Planta i l'organització política del Pla de Barcelona*, AHCIC, Barcelona, 2001. Pau VILA et Lluís CASASSAS, "Barcelona i la seva rodalia al llarg del temps", Aedos, Barcelona, 1974. Pedro BASSEGODA, *Huerto y viñedo de Barcelona*, ETS arquitectura, Barcelona, 1971.

Aquesta fonamenta les seves reivindicacions en un privilegi concedit per Jaume II, datat a Tarragona, el dia 10 de les calendes del mes de febrer de 1319, inclòs dins les Constitucions de Catalunya, en el volum segon de les *“Pragmàtiques y altres drets de Cathalunya”*, en les dues compilacions, la de les Corts de 1585 i la de 1702, i recollit en l'índex, o repertori alfabètic, sota l'epígraf *“Tèrmens de Barcelona estan designats...”*.² El privilegi narra com el rei no accepta uns estatuts i ordinacions fetes pels consellers i prohoms de la ciutat:

in eadem civitate et suburbio et aliis locis, scilicet a Montecatì usque ad Castrum Felix, et a Montecateno seu loco de Finestrellis et a Colle de Erola et de ipsa Gavarra et de Valle Vitraria et a Villa Molendinorum Regalium Lupricati usque ad duo decim leucas infra maris, per diverses raons, la més important per a nosaltres quia metas bannorum et terminos dictae civitatis excedere videbatur.

Els consellers provaren el dret a fer-ho, per la qual cosa el rei concedeix que

possitis et possint conciliarii venturi et proceres civitatis praedictae perpetuo facere et ordinare in dicta civitate et in dictis terminis superius nominatis banna et ordinationes, cum poenis peccuniariis et corporalibus, veluti membrorum mutilatione et morte sive supplicio ultimo, pro ut vobis vel eis fore videbitur faciendum.

Ara bé, aquest privilegi recull el dret a fer ordinacions i bans, imposant penes fins i tot de mort, o bé cal considerar-lo com una concessió d'un terme? Unes lletres closes de 1541-42 diuen:

Lo senyor rey Jacme Segon per designar los tèrmens de la dita ciutat, qui són a Muntgat al coll de Ffinestrelles prop la Trinitat, al coll de Cerola, a Vallvidrera, e a la Gavarra e prop la vila de Molins de Reig, e a castell de Feels, feu posar forques, ço és, en quiscun dels dits tèrmens tres pilars de pedre e barres de fust dalt a través, en quiscun pilar sculpts senyals, ço és, del senyor rey e de la ciutat.³

Uns anys després Francesc Solsona recull els mateixos límits sota el concepte de *“tèrmens de Barcelona”* en les successives reimpressions

---

2. *Constitucions y altres drets de Cathalunya, compilats en virtut del capítol de Cort LXXXII de las Corts per la S.C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV nostre senyor, celebrades en la ciutat de Barcelona, any MDCCII*, Barcelona, 1704, volum II, llibre I, capítol 12, *“De statuts i ordinacions”* p. 38, reproducció facsimil, Departament de Justícia, Barcelona 1995.

3. Citat per Joan ROVIRA, *La Baronia i el castell episcopal de Sant Adrià de Besòs: aplec de documents inèdits per a la història del poble*, Sant Adrià de Besòs, 1974, p. 37, nota 111.

del seu *Stylus capibreviandi*, i el mateix fa el 1685 el “*Pro stabili iure inclytæ civitati Barcinone...*”.⁴

Una rodalia i una jurisdicció sobre un terme propi que coincideix amb la que defensa la Ciutat en els judicis de la segona meitat del XVII, anys 1661, 1664, 1684 i 1711, tot equiparant terme i territori. En tot aquesta rodalia, diuen, hi ha una única universitat, la de Barcelona, i moltes parròquies que tenen un terme parroquial i unes institucions pròpies (obrers/jurats i sacramental) per administrar-se internament, sense, però capacitat jurídica ni política.⁵ I a tota universitat, diuen, li és lícit pasturar i fer pasturar les herbes sense cap contradicció. Això es mantindrà fins la Nova Planta de 1716, quan es donarà rang de municipi a totes aquestes parròquies.⁶ Però fins i tot a finals del segle XVIII el síndic de Barcelona tornarà a plantejar la inclusió dels pobles dins “*el territori de Barcelona*”, obviant ara la paraula terme, amb els mateixos argument jurídic que el “*Pro stabili iure...*”, argumentari novament utilitzat en un altre judici contra Sarrià.

És clar que les 23 parròquies, siguin de jurisdicció reial o senyorial, ho veuen d'una altra manera: cada una té son terme i territori propi, “ab los límits y termes per los quals se separa dels demás tèrmens circumvehins, y també del de la ciutat de Barcelona”, tot equiparant el territori i

---

4. Francesc SOLSONA, *Stylus capibreviandi cum quodam utili causularum tractatu per...*, Barcelona 1561 i una altra de 1594. *Pro stabili iure civitati Barcinone competentí super in dictione et exactione iurium et impositionum, tam intus ipsam civitatem quam in eius territorio et terminis*, Barcelona, 1685.

5. Contra Hospitalet es diu: “perquè les concessions dels termens y territori és de regalía de sa magestat y no està en mà de la universitat lo fersen y encara que sia parròquia no de aquí se segueix que tingue propi terme, perquè una cosa és parròquia y altre terme, antes bé dit lloch del Hospitalet y sas terras és el terme y territori de la present ciutat de Barcelona, y en esta conformitat no té balle sinó sacramental y lo balle y veguer de la present ciutat exerceixen jurisdicció en dit lloch. Y així mateix los concellers de la present ciutat, clavari, obrers, mostasaf, administradors de les plasas y altres oficials exerceixen en dita parròquia en las cosas tocants a llurs oficis la jurisdicció, així com en la present ciutat y demás parts de son terme y territori. Y todas las ordinacions que fan se publican en dit lloch del Hospitalet, com a part y membre del dit terme y territori”. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Reial Audiència, Processos civils, número 14702.

6. SOLÉ, *La nova Planta*; Josep M. TORRAS I RIBÉ, *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808)*, Curial, Barcelona, 1983.

terme de Barcelona a una batllia i aquell privilegi a l'exercici d'una jurisdicció civil i criminal. En cas, contrari, se suposa que:

lo lloch del Hospitalet, y altres, hauria de ser part o carrer de dita ciutat⁷ y los habitants de aquell havian de gosar de todas las immunitats, exeptions, prerrogativas y franquesas que gosan los ciudatans y habitants de Barcelona, lo que no està en observança; sent axí que los del Hospitalet, y altres que estan en dits confins, en los drets reals de lleuda y altres drets que es pagan en la present ciutat no són franchs, ni altrament pagan aquells com a ciudatans, antes al contrari són tractats com a forasters, pagant drets de lleuda y los demás drets com a forasters.⁸

Tot seguit s'introdueix una diferenciació entre la parròquia de Sants i altres pobles: la primera (i de fet des de Riera Blanca fins Riera d'Horta, l'Hort i Vinyet) és *in omnibus* "propi territori y terme" de Barcelona i, per això, carrer de la ciutat, gaudint de totes les franqueses i privilegis igual com els ciudatans de la urbs.

Ens trobem, així, amb tota una problemàtica que sorgeix entre els ciutadans de Barcelona, habitants dins el nucli urbà, i els habitants forans,⁹ continguda primer i en oberta contraposició després de la guerra dels Segadors. Aquella contradicció no serà resolta en el marc de l'Antic Règim.

Què hi busca insistentment Barcelona en el seu territori? Entre altres coses, terres de conreu (honors, heretats i torres) per als seus terratinents, siguin pagesos, ciutadans o nobles, un territori que anirà caient a mans de la burgesia barcelonina fins a despullar de propietaris locals els pobles del Delta de Llobregat, segons Codina;¹⁰ en segon lloc els ingressos derivats de les imposicions de taxes, etc., i per últim

---

7. Codina troba Hospitalet com a terme de Barcelona a final del segle XV. Jaume CODINA, *Els pagesos de Provençana (984-1807)*, tres volums, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1987.

8. ACA, Reial Audiència, Processos civils, número 14702.

9. SOLÉ, *La nova Planta*. Unes qüestions que abracen des dels drets i els deures dels forans, especialment en els pagaments i obligacions a què els sotmet la ciutat, fins a l'ús de l'espai segons l'òptica barcelonina: espai agrícola, espai ramader, lliure trànsit pels camins ramaders, conservació de ponts, camins sèquies i correderes, pas lliure de les vitualles, etc. Tota una temàtica que es pot seguir en els volums de les Rúbriques de Bruniquer. L'Hospitalet (pastures) i Sant Andreu del Palomar (imposicions) seran els capdavanters en l'oposició a la Ciutat

10. Jaume CODINA, *El Delta de Llobregat i Barcelona. Gèneres i formes de vida dels segles XVI al XX*, Ariel, Barcelona, 1971; CODINA, *Els pagesos de Provençana*.

pastures per al seu ramat. A canvi ofereix recollida en cas de guerra i la proximitat d'un mercat. Interessa ressaltar que el primer bloc donarà lloc a la concessió de bans o tancaments de terres; el segon a una oposició dels pobles del territori iniciada per Sant Martí de Provençals i encapçalada per Sant Andreu del Palomar a la segona meitat del XVII. I el tercer a una altra oposició iniciada i dirigida per L'Hospitalet de Llobregat a la segona meitat del segle XVII i compartida amb Sarrià al XVIII.

Les pastures. L'organització

Ajustant-nos a les pastures, cal tenir present el següent concert:

1. En tot el territori reialenc de Barcelona les herbes nascudes en els camps de conreu eren pròpies dels terratinents i les dels erms i no cultivades, de la universitat. La Ciutat ho fonamenta en diversos privilegis.¹¹ El mateix model privatiu el trobem repetit en la documentació de les parròquies del Delta de Llobregat (L'Hospitalet, Prat, Sant Boi)¹² i en els decrets de bans o tancament de terres de Sant Andreu del Palomar, Badalona, Sarrià, etc.,¹³ excepte en les terres de baró de Gavà, Viladecans i Sant Adrià on les herbes eren del senyor.¹⁴ Sabem que el batlle de Barcelona a l'inici de la seva jurisdicció fa una crida general ordenant que cap bestiar foraster peixi les herbes dels particulars terratinents i executa els infractors.¹⁵

---

11. Concessió de pastures i aigües en franc alou per de Berenguer Ramon I; la venda del bovatge de Jaume Segon l'any 1299, alguns capítols del *Recognoverun proceres*, etc. ACA, Reial Audiència, Processos civils, número 14702, f. 88 i ss. articles de 1661; f. 306 i ss, articles de 1711.

12. CODINA, *Els pagesos de Provençana*; Ídem, *El Delta de Llobregat*, especialment apèndix documental n. 2 (Prat) i 3 (Sant Boi).

13. Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (AHCB), Veguer, X, 11-12 pels anys 1503-1555 i ACA, Batllia General, Classe 7, C, n.3-13. Entre 1585 i 1713 són 5 bans a Badalona, 1 a Sant Martí, 6 a Sant Andreu, 9 a Sarrià, 7 a Horta, 6 a Hospitalet, 3 a Cornellà, 7 al Prat, 3 a Esplugues i 2 a Vallvidrera.

14. Josep SOLER, *Plet de termes i de pastures entre Gavà i Viladecans*, Gavà, 1981. ROVIRA, *La baronia i el castel episcopal*.

15. Els testimonis més antics ho recorden des dels anys de 1620. ACA, RA, Processos civils, 14702.

És aquesta propietat de les herbes el que els permet reunir-se en consell general de propietaris i decidir l'explotació de les pastures del seu terme parroquial, les limitacions en el nombre i classe de bestiar, etc. Concorda amb el predomini del grup social format pels terratinents locals en les diverses parròquies del territori de Barcelona.¹⁶

Afavoreix, també, l'explotació de les pastures pròpies per part de les masies del Delta destinada a una cria i cria de bestiar boví, bous especialment, i en menor grau el mulatí. A L'Hospitalet, a la recuperació després de la guerra li succeeix una etapa amb una producció ramadera abocada al mercat durant tot el segle XVI, partida en dues fases per la crisi de 1508-37: els bous els venen majoritàriament a pagesos de les parròquies dels voltants, en segon terme als seus propis veïns; compren mules, eugues, i rossins a pagesos de Barcelona i els recien i els revenen als seus veïns.¹⁷

Per la seva banda, Barcelona al·lega la superioritat de la universitat (la utilitat pública) en front de l'interès particular. Acceptat que tot el territori i terme forma una única universitat, afirma que segons disposicions de dret és lícit a cada universitat de qualsevol ciutat, vila o lloc pasturar i fer pasturar en les terres de particulars i que sentències de la Reial Audiència ho ratifiquen, com una de 1.500 a favor de la vila d'Esparreguera, per la qual es declara que el bestiar de la universitat pot entrar a pasturar les terres de particulars una vegada trets els fruits.¹⁸ Així fonamentarà el seu dret a pasturar totes les herbes del seu territori i terme, al costat dels privilegis sobre terme, dret de decretar ordinacions i d'imposar bans, etc.

---

16. Així a Hospitalet els propietaris de la trentena de masies i els que posseeixen camps i terres són a iníci del segle XVI les dues terceres parts de la societat local, una estructura de la propietat que podem ampliar a tot el Delta del Llobregat. La correlació de forces socials no canvià fins principi del segle XVII. En lenta davallada es passa de poble de pagesos el segle XVI, a poble de menestrals i masovers des del XVII i poble de jornalers a finals del XVIII. CODINA, *Els pagesos de Provençana*; Ídem, *El Delta de Llobregat*, p. 380, 105-111, 250. Vegeu, Josep Maria BRINGUÉ, "Territori de Barcelona o terme de L'Hospitalet? els conflictes per a l'explotació de les pastures, segles XV-XVIII", *CEL'H*, en premsa.

17. CODINA, *Els pagesos de Provençana*; Ídem, *El Delta de Llobregat*, p. 193. BRINGUÉ, "Territori de Barcelona". Aquesta cria de bestiar en la marina es pot ampliar a tot el Delta del Llobregat.

18. ACA, RA, Processos civils 14702, f. 88, articles 2, 3, 4 i 5.

2. Una segona particularitat rau en el fet que durant els segles moderns els terratinents locals i propietaris de les herbes cediren el seu dret a la universitat de cada un dels llocs per formar les carnisseries comunals, excepte en territoris de baró on fou una concessió senyorial (Gavà, 1643; Viladecans, 1642; Sant Adrià del Besòs, 1438).¹⁹ Tots els pobles, excepte Sant Gervasi, tenen carnisseria comunal a finals del XVII. El cas d'Hospitalet ens orienta bé. L'antiga carnisseria medieval era una concessió feta a particulars, a Guillem Tarragona, el 1391. El 1527 la comunitat la comprà i el 1537 fou reconeguda per la Batllia General amb un nou establiment concedit als jurats de la parròquia de L'Hospitalet. Des de llavors, l'explotació de les pastures, més que no pas la carn, es convertirà en un element aglutinant de la cohesió interna i en una de les principals fonts d'ingressos locals. El punt d'inflexió fou l'acord comunal de 1591 pel qual els propietaris de masos i terres cedeixen l'explotació de les seves pastures a la comunitat, atès: "que a la dita universitat y als particulars de aquella convindrie llevarse la llibertat a cada hu dels particulars de tenir cabres, moltons y ovelles per haver major preu de la carnisseria y major arrendament de aquella". El producte obtingut amb l'arrendament anual servirà per finançar la construcció d'una altra nova església parroquial.²⁰ El pasturatge del bestiar de conreu no varia.

El mateix model se segueix en la resta de parròquies del Delta de Llobregat, en les deu que demanen bans i en les tres baronials. L'única variació rau en la possibilitat de tenir un nombre reduït de bestiar menor sempre que sigui propi o en parceria alimentat en les seves terres. Contra l'empenta d'aquestes carnisseries lluitarà Barcelona per salvaguardar el bestiar de moltó dels seus arrendataris.²¹

3. La mateixa documentació de decrets de bans, però, ens permet veure la persistència dels usos comunals en les reiterades i constants de-

---

19. SOLER, *Plet de termes*; ROVIRA, *La baronia i el castell episcopal*.

20. Llistat de les carnisseries, amb la capacitat de pastures i el consum de carn anual, així com el cas d'Hospitalet a ACA, RP, Processos antics 1682, 1K.

21. Per a la importància de les carnisseries vegeu Jaume DANTÍ I RIU, "Propietat reial i béns comunals al Vallès a l'època moderna" a E. BELENGUER, J. DANTÍ et V. GUAL, ed., *Els béns comunals a la Catalunya moderna (segles XVI-XVIII)*, Dalmau, Barcelona, 1998, p. 141-158.

núncies dels danys fets en les terres dels particulars per l'entrada de bestiar dels seus veïns i contra l'espigolar en les respectives parròquies. Una contradicció? O fruit d'una nova composició socials dins les parròquies, és a dir la lenta desaparició dels propietaris locals enfront dels ciutadans de Barcelona i un increment dels masovers, menestrals, comparets i jornalers?²² També, subsistiren els drets de reciprocitat de pastures entre termes veïns, fins i tot en les terres senyorials de Gavà i Viladecans. Es dedueix això de la reiteració de peticions de bans prohibitius d'entrada de bestiar dels "*térmenes circumvehins*" per part d'uns pobles contra els altres i dels propietaris de les torres i heretats.²³

4. L'especial model organitzatiu del tall del moltó de Barcelona, és a dir, el subministrament de carn als seus ciutadans. La ciutat comprava arreu els animals,²⁴ que baixaven per les carrerades i/o el camí reial fins als corrals de Barcelona, situats fora muralles o a Montjuïc; només entraven a la ciutat pel portal camí del escorxador per la prohibició de tenir animals dins el nucli urbà.²⁵ Un d'aquest camins, el més important, era el que passava des del pont/barca de Sant Boi cap a L'Hospitalet i cap a Provençana, direcció Barcelona, un trajecte per on abundaren els enfrontaments quan els moltons sortien fora els límits del camí, malgrat el dret del lliure trànsit de les vitualles, subjectes, en aquest cas, a l'obligació de pagar les tales o danys causats. Després d'un llarg camí era precís engreixar els animals, a fi d'oferir carn de qualitat. La Ciutat necessitava a prop seu, d'una forma permanent, entre 4000 a 5000 moltons, una reserva de carn per a unes dues setmanes, aproximadament, la qual cosa ens indica l'ingent moviment, el tragí de ramats i l'elevat volum de compres de bestiar que es generava. Per fer-ho, utilitzava les herbes dels dos deltes, del Besòs i, especialment, el del Llobregat. Aquí,

---

22. CODINA, *Els pagesos de Provençana*; Ídem, *El Delta de Llobregat*, p. 193; BRINGUÉ, "Territori de Barcelona".

23. ACA, Batllia General, Classe 7, C, n.3-13. SOLER, *Plet de termes*. En total són, entre 1585 i 1713, més de 1150 concessions de bans, de les quals el 85% corresponen al territori i terme de Barcelona.

24. Als Pirineus, Aragó, França, altres zones de Catalunya, segons anys. Vegeu CARRERAS CANDI, *La ciutat de Barcelona*; Alberto GARCIA ESPUCHE, *Un siglo decisivo. Barcelona y Cataluña, 1550-1640*, Alianza Editorial, Madrid, 1998.

25. *Rúbriques de BRUNIQUER*, Barcelona, 1913, especialment vol. IV, capítols sobre pastures i sobre la carn. CARRERAS CANDI, *La ciutat de Barcelona*; FELIU et RIERA, "Activitats econòmiques"; VILA et CASASSAS, "Barcelona y la seva rodalia".

com a herència de l'edat mitjana, Barcelona disposava d'un territori fitat, "mollons" amb l'escut de les armes de la ciutat; un territori situat per sota de l'ermita de Bellvitge fins al mar, en ple terme de la parròquia de l'Hospitalet. En aquesta zona els conflictes sorgiren amb els terratinents per l'extensió dels conreus i per la prohibició expressa de la ciutat de posar aquelles terres dèltiques en conreu.

També disposava de les pastures en els rostolls, en els guarets i en les abundants terres ermes. A mesura que els terratinents barcelonins desplaçaren els propietaris locals de les parròquies; que les inundacions dels rius Llobregat i Besòs, o l'acció del mar negaren o destrossaren les pastures dels dos deltes; que els conreus s'estengueren tot arraconant i fragmentant les zones de pastures, o que una agricultura més intensiva, de rotacions i llegums, impedia el pasturatge sobre els antics rostolls o guarets, la ciutat de Barcelona intensificava la pressió sobre les terres de conreu a fi de pasturar els rostolls.

5. Finalment, cal recordar el sistema de funcionament dels bans, tales, penyores i guàrdies reials de les penyores que regulaven les relacions entre agricultura i ramaderia. És el marc legal de funcionament de tots els aspectes relacionats amb les pastures, un marc legal refermat, en part, en les Corts de 1585. No s'ha de confondre amb la conflictivitat entre ramaderia i agricultura. Ara bé els bans i l'empenyorament es transformen en conflictes (violents o judicials) quan el pastor no accepta els fets o l'import de la tala (d'aquí les constants prohibicions de portar armes els pastors) o, històricament més significatiu, quan recau sobre un territori on es disputen els drets de pastura, siguin camps, heretats (tancament de terres) o, especialment, termes. De forma similar, l'empenyorament es converteix en un instrument de lluita quan s'utilitza com a medi de pressió per reivindicar uns drets, que poden ser de pastura o de negació de pastura per a un tercer, sobre un territori.²⁶ És el mètode utilitzat per l'Hospitalet i el Prat al segle XVII, al que s'afegeixen al segle XVIII Sarrià, Sant Boi i altres pobles.

---

26. Per tots aquests aspectes vegeu Josep Maria BRINGUÉ et Mª Àngels SANLLEHY, "Boscos, pastures i ramaderia" a E. Giralt i Raventós dir., *Història Agrària dels Països Catalans. Edat Moderna*, PEUB, Barcelona, 2008, p. 171-233.

Les pastures. Els conflictes

1. 1483-1449. Orinacions i bans

J. Fernández Trabal²⁷ ha analitzat els conflictes sorgits per la lluita per la defensa dels drets col·lectius de la lliure pastura durant els segles XIV i XV al Delta del Llobregat fins a la resolució dels conflictes el 1454 amb una sentència reial. Els pagesos dèltics varen obtenir una confirmació de les clausures de les seves terres i la ciutat de Barcelona, un territori delimitat amb fites per on pasturar els ramats de les seves carnisseries.

Ara bé, són unes ordinacions dels consellers de Barcelona de l'any 1483 les que varen definir el marc legal. Aplegades sota el títol "*De la guarda del territori*", són una recopilació d'altres més antigues.²⁸ Són fetes en un moment en què "lo dit territori a present és molt bo e millor que no solia en lo passat sembrat, plantat e cultivat" amb l'objectiu de preservar els terratinents conreadors de l'entrada de bestiar, furts de fruits, cacera, etc. Promulguen la supremacia del qui pateix el dany, el terratinent, sobre els pastors i amos del bestiar i estableixen penes dures pels qui d'aquests pastors no compleixen el marc legal (córrer el lloc o la ciutat de Barcelona, assots, tants dies de presó com sous imposa el ban, etc.). Es disposa que els habitants dins aquell territori de Barcelona poden tenir bestiar propi en les seves terres, en les dels seus veïns o en emprius concedits pels mateixos veïns i el bestiar de conreu té llibertat de péixer pels camins i marges.

En relació al bestiar de les carnisseries es prohibeix que els de Barcelona puguin tenir ni metre bestiar gros ni menut (ni tampoc no se'ls pot concedir empriu, és a dir dret d'ús) dins els termes que van de la riera

---

27. Josep FERNÁNDEZ I TRABAL, "Aprofitaments comunals, prats i pastures al Delta del Llobregat (segles XVI-XV). Conflictes per a la utilització de l'espai a la baixa edat mitjana", *Acta historica et archaeologica*, 10, 1989, p. 189-220.

28. Són les referides als terratinents del quart de Sant Pere de l'agost de 1470, els de la guàrdia del territori dels quaters del Pi i Sant Antoni d'octubre 1470, les de 1466 sobre verdures i vinyes i les més extenses de 1386. AHCB, CC, IV 11, ff. 40v-43 i IV, 9 anys, 1466, 1470.

d'Horta a la riera de Sants, sots pena o ban de 5 i 4 sous respectivament, per cada cap i per cada vegada i el doble de nit, amb la facultat d'empenyorar-los. El bestiar en trànsit cap al tall de Barcelona té el pas lliure pels camins, sotmès al règim legal abans esmentat. L'espai destinat a péixer continua essent els prats i pasturatges acostumats des d'antic, cosa que continua desplaçant la pressió dels ramats de Barcelona cap a les marines dels dos deltes, especialment el del Llobregat.

Aquest ordenament, en acotar el territori de pastures i en afavorir els terratinents locals i l'expansió dels conreus, és la base del moviment de tancament de terres a l'entrada de bestiar que veiem incrementar-se i perllongar-se des de 1496 fins més enllà de 1555,²⁹ a banda i banda de la zona closa al bestiar foraster. El veguer o el batlle de Barcelona actua concedint bans a una simple requesta feta de paraula pel terratinent.

El tancament de terres s'inicia l'estiu de 1503³⁰ amb la concessió de tres bans: el primer a instància de 36 parroquians de L'Hospitalet, 7 de Cornellà i un d'Esplugues; el segon a l'agost a 13 de L'Hospitalet, un del Prat, 10 de Barcelona i un de Sant Just i el tercer a 3 de Cornellà, 11 de Sant Boi i altres 3 més. En aquestos casos són peticions individuals dins les respectives parròquies. Però l'abril de 1505 la instància fou col·lectiva: 44 parroquians de L'Hospitalet en nom de tots els que tenen possessions en la parròquia s'abdiquen de la facultat d'acollir bestiar dels carnisers ni bestiar foraster en les seves terres, cases i corrals per les moltes tales que aquelles bèsties fan als conreus. El ban de 100 sous per cada vegada concedit pel veguer és elevat, penalitza l'estada superior a una nit i prohibeix donar llicències de pastura a bestiar estranger a la parròquia.³¹

---

29. Són les dates extremes del volum de crides del veguer que recullen les concessions dels bans. AHCB, Veguer, X, 11-12. No s'ha conservat cap volum més, ni abans ni després, amb aquestes concessions. Per això desconeixem fins quan durà aquest moviment de tancament de terres. És possible que perduri fins el 1585 quan la Batllia General inicià la concessió de bans.

30. Els bans entre 1503 i 1555 són a AHCB, Veguer, X, 11-12.

31. El 1509 i el 1513 trobem altres dos bans més. El primer encapçalat pel cavaller de la torre de Cornellà, més 16 parroquians d'Hospitalet, 4 de Sant Just i un de Sant Feliu inclou les seves possessions en aquelles parròquies, més Esplugues i Sants, totes circumveïnes. El segon és instat per tres jurats de L'Hospitalet en nom propi i de 21 terratinents locals pels danys que causen els bous, porcs, moltons i muls dels propis parroquians; obtenen un ban sobre les terres pròpies i llogades contra els seus veïns.

Un moviment similar de tancament de terres passava a l'altra banda de la zona vedada des de 1483: Badalona, bans de 1503, 1509, 1524 i 1527; Sant Andreu del Palomar el 1532 i quatre vegades més el 1549. Des de la dècada de 1520 sembla que hi ha dificultats. Veiem pobles situats dins la zona vedada demanar bans: Sants el 1524, Sarrià ho fa el 1549. A més des de 1533 s'inclou en les crides de sèquies la prohibició de tenir més de dos porcs per limitar els danys en les corredores i sèquies i el 1541 hi ha una crida sobre l'ofici de carnisser.

A l'expansió de les zones de conreu cal afegir-hi la competència donada pel gran desenvolupament de les carnisseries locals, moltes encara a mans del sector més benestant de les localitats, però en lent traspàs cap una explotació col·lectiva.³² A més la penúria de pastures es veu agreujada per desastres en els deltes: *“per ésser la mar tant per lo territori y tant estret y falta de pastures”*.

2. 1549-1643. Auge de les carnisseries de les parròquies foranes

Tot això desembocà en unes noves ordinacions dels consellers de Barcelona fetes el febrer de 1549. S'inhibeix el veguer i es dóna tota la jurisdicció als obrers de les obres públiques de la *“ciutat, termens y territori”*. Per a la conservació de les pastures es limita a 70/80 caps la quantitat de bestiar de les *“carnisseries foranes”*, és a dir les que *“són dins los tèrmens y territori de la present ciutat, ço és de Mongat fins a Cas-tellfells”*, sota un ban de 25 lliures als infractors.

El mateix any una súplica de sis terratinents del territori de Barcelona clama contra els danys causats pels carnisseres i pastors i els avalua en un terç de la collita. El resultat final fou una crida del Lloctinent que ratificà en tot el model de 1483. El ban pel bestiar menut és ara de dos sous per cap i per vegada, el doble de nit, entre Horta i Sants i altres dos sous més a pagar a l'amo per cap i vegada; qualsevol damnificat pot prendre penyores per les tales i fins i tot matar-lo *“sens tota pena”* i s'endureix el tractament de les armes portades pels pastors. Es manté el dret que dins els *“termens o territori de Barcelona”* segons el qual tothom

---

32. FERNÁNDEZ I TRABAL, “Aprofitaments comunals”.

que té mas o casa pot tenir bestiar en el seu mas, el del veí o d'aquell qui li doni empriu, caient en els mateixos bans en cas de donar dany.³³

Escassetat de pastures, auge de les carnisseries locals,³⁴ pressions dels terratinents i les dues noves crides provocaren un nou allau de bans de tancament de terres. En un pas més, el 1553 una nova crida estableix la llibertat de pastures per a tot el bestiar menut del tall de moltó destinat a la provisió de Barcelona per qualsevol part i llocs del territori, horts i vinyes incloses, solament sotmès al ban en cas de damnificar els fruits.

La limitació a 70/80 del nombre de caps de bestiar provocà oposicions. L'Hospitalet continua arrendant la carnisseria incloent en la taba que l'arrendador pot tenir fins a 300/400 caps, com el 1561. El 1564 el rei Felip II confirma els antics privilegis de pastura del Delta.³⁵ Però la nova situació no durà gaire. El 1573, per una nova ordinació de Barcelona, es torna a clausurar des de la riera d'Horta a la de Sants i es manté el límit dels 70/80 caps. Ara bé, el ban es redueix a 10 lliures.³⁶

Aquest període es caracteritza pel major control del territori per part de la Ciutat, en defensa de les pastures del territori. En oposició, els carnisserers locals:

ésse vist que per aquells se són fets tants excessos que no contentant-se dels caps y bestiar necessari y com està tatxat han fet cabals o grangeria de tenir gran nombre de bestiar, tallant y consumint ditas pasturas y donant molts danys als terratinents y en gran dany del bestiar de dita ciutat.

Tenim documentats problemes amb els carnisserers locals els anys 1560 (Clot, Horta i Sants; execució contra Jaume Soler, carnisser del Clot),

---

33. AHCB, Veguer X, 11-12, crides 1496-1555.

34. DANTÍ I RIU, "Propietat reial i béns comunals", p. 152.

35. Jaume Codina narra l'oposició de les parròquies amb terres en la Marina, mentre es mantenen tancades les terres de conreu: "per real privilegis als terratinents en las parròquies de Santa Eulàlia de Prohensana y de Sants y altres és permès tenir y pasturar tota mena de bestiar en les terres ermas y que no són ni stan conreades, sens encórrer ni caure en ban". CODINA, *El pagesos de Provençana*, vol II, p.26; AHCB, Veguer, verbals, III-4 i ACA, RC, 4303, f. 86.

36. Crides a AHCB, CC, IV, 9; Veguer, X, 11-12 i ACA, Reial Audiència, Processos civils, n. 14702, proves de 1661 i anys successius.

1567 (Clot, Horta i Sants, ordre de treure els moltons que superin els 70/80 caps), 1571 (Sant Andreu, Santa Coloma, Sarrià, Hospitalet, Horta i el Prat; manament de treure el bestiar que superi el número, per no trobar-se pastures i per conservar la possessió), febrer de 1572 (Sant Andreu, Santa Coloma, Sarrià, Hospitalet, Horta i Prat), agosts de 1572 (empenyorament a Anglès, carnisser de Sarrià per l'excessiu nombre de bestiar), 1573 (crida de no superar els 70 caps, a Barcelona, Sant Martí, Badalona, Santa Coloma, Sant Andreu, Sant Genís d'Horta, Sarrià, Esplugues, Sant Just, Sant Joan, Sant Boi, Massanera, Hospitalet i Sants), setembre de 1584 (es donen tres dies als carnisseros i cabaners per treure l'excés de moltons –màxim 75 caps–, ovelles, cabres, crestats, vaques i bous), finals de setembre 1584 (si en 24 hores no treuen l'excés de moltons i ovelles s'executi a Bartomeu, carnisser de Sant Andreu; Fonollar, carnisser de Santa Coloma; els pastors d'en Pi de Cornellà, carnisseros de l'Hospitalet i mossèn Torroella, carnisser de Sants) 1597 (crida recordant el límit de caps, un ramat de 70 caps, ban 10 lliures, les mateixes parròquies) 1599 (mateixa crida per les mateixes parròquies, davant l'escassetat de pastures “per ésser la mar tant prop lo territori y tant estret”) i els anys 1628, 1629 i 1632 (crides repetint el mateix).³⁷

Dos models es confronten: el dels carnisseros forans i el model barceloní. Els primers pasturaven ramats al voltant dels 300/400 caps en les parròquies de més tragí i comerç. Arrodonien el negoci amb les parceries de bestiar que feien amb els terratinents locals de la seva parròquia, possiblement per vendre el bestiar als carnisseros de Barcelona i permetien la venda de les pastures de la parròquia als arrendadors del tall de Barcelona. Els lligams entre uns i altres eren freqüents, com s'observa en L'Hospitalet. El model que Barcelona vol implantar (70/80 caps) redueix a la meitat la pressió de les 22 carnisseros foranes. Però en cap cas disminueix el consum anual de pastures, avaluat l'any 1682 per l'Hospitalet en 12350 moltons, sense Barcelona, mentre situa la capacitat de pastures de les 27 hores de tot el circuit en 23150 moltons.³⁸ Exportar el model d'una reserva de carn per a unes dues setmanes (els 70/80 caps per a unes morts de 5/6 caps al dia és l'equivalent a un ramat de 4000 caps per a uns sacrificis diaris de 300/400) obligava a les carnis-

---

37. ACA, Reial Audiència, Processos civils, número 14702. Proves presentades per Barcelona el 1661 i anys successius. Per 1632 vegeu *Rúbriques de BRUNIQUER*, vol IV, p. 238.

38. ACA, RP, Processos antics, 1682, 1K.

series foranes a una intensificació de les relacions comercials per la compra continuada de moltons. En això els carnisseres locals es trobaven davant un clar desavantatge enfront de la imponent xarxa de contactes establerta per l'oligarquia burgesa barcelonina per tal de reposar el bestiar sacrificat. Acceptar el model barceloní és caure en la xarxa dels arrendadors o “*reponedors*” dels moltons del tall de Barcelona.

3. 1636-1711. La disputa contra el domini de Barcelona

Els anys 30 i 40 s'intensifica l'oposició contra Barcelona: el 1636 El Prat dificulta l'entrada de bestiar de Barcelona, el 1640 hi ha problemes en l'arrendament de les carns, el 1643 veiem conflictes de pastures amb alguns pobles veïns. La ciutat reacciona nomenant una Octava que analitza com preservar les pastures des de Montgat a Castelldefels. Fruit d'això el 1645 s'inicia un plet contra els terratinents de la parròquia de Sants pel dret (negat) a conrear les terres de la marina del Delta de Llobregat; el 1647 i el 1648 s'arrenden les carnisseries del Prat i de l'Hospitalet, respectivament i el 1648 hi ha construccions de corrals a la Marina, a Viladecans, Sant Boi, Sants i Hospitalet. I el 1651 i el 1654 observem nous conflictes amb les carnisseries foranes.³⁹

En plena ofensiva, el 1657 unes noves crides limitant a 70 caps el bestiar de la carnisseria de l'Hospitalet obren les hostilitats. Els jurats no accepten la imposició i per primera vegada apel·len a la Reial Audiència. El 1661 el sacramental amb els tres jurats de L'Hospitalet (representants d'una parròquia ja no controlada pels terratinents locals) fan un pas in-sòlit: per dues vegades empenyoren els ramats sencers dels arrendataris del tall de Barcelona (884 i 663 caps respectivament). Barcelona reacciona empresonant les quatre autoritats, recupera per la força les penyores i declara marca i represàlia contra els habitants de L'Hospitalet. Un

---

39. *Rúbriques de BRUNIQUEL*, vol IV, p. 239. SOLER, *Plet de termes*, p. 60-61. No n'he pogut esbrinar les causes: Té quelcom a veure amb una major participació de les parròquies en els costos de defensa? Vegeu Eva SERRA et alii, *La Revolució catalana de 1640*, Crítica, Barcelona, 1991. Recordem l'oposició liderada per Sant Andreu a les imposicions de Barcelona. No oblidem tampoc els ingressos comunals que ofereixen les carnisseries per fer front a l'endeutament creixent.

decret de la Reial Audiència els treu de la presó i obliga a una Barcelona, que no s'esperava aquesta oposició, a comparèixer al plet.⁴⁰

Des d'ara es fixaran les dues posicions. Es pledeja per les pastures situades per damunt del camí o carretera de València, on són les terres de conreu, i per on no es reconeix a la Ciutat el dret de pastura ni de péixer, solament el dret de trànsit, no pas apletar ni pernoctar. Per sota el camí s'accepten els drets de Barcelona sobre les terres incultes dels *joncars* de la Marina, si bé no la seva propietat. Aquesta delimitació es mantindrà invariable i s'estendrà, al segle XVIII, per El Prat i per Sant Boi fins a Castelldefels. Barcelona continuarà peixent les pastures, Hospitalet empenyorant ramats i la Reial Audiència fent decrets que no solucionen res; el plet rebrota el 1664, 1676-1678, 1681-1684, 1690-91, 1696-99, 1703-1713, 1725, 1737-39, 1741-43, 1752-58 i 1764-69.

Ens interessa la variació en les estratègies utilitzades. Fins el 1690 es planteja el pasturatge en els rostolls i els guarets tot demanant sengles bans a la Batllia General per tancar el terme al bestiar foraster el 1664 i el 1683 i obrint un segon plet davant el tribunal de dita Batllia General. Des de 1683, però sobretot des de 1690, ja no es parla d'extensió sinó d'intensificació de conreus: l'increment dels llaurons (fins a quatre o cinc per any) i dels conreus en petites parts dels camps en l'any de vaga (ordi i civada, o faves o favolins) deixen poc marge a la pastura dels rostolls; l'espai trencat i compartimentat entre guaret i conreus dificulta la pastura sense damnificar les terres. I les vinyes obren un nou front de lluita. Ara s'acusa a Barcelona d'entrar en terres conreades quan encara tenen els fruits, en terres guaretades, o sembrades, o bé preparades per sembrar, dites "*de pròxim*".⁴¹

Barcelona ho atribueix a enganys de pagesos i demana aclarir quan s'han de considerar llevats els fruits del camp (fruits collits o trets?) i precisar

---

40. ACA, Reial Audiència, Processos civils, n. 14702. Tot el que segueix procedeix d'aquesta font.

41. Sobre l'evolució dels conreus i la coyuntura d'aquests anys vegeu les diverses contribucions dins: Emili GIRALT I RAVENTÓS dir., *Història Agrària dels Països Catalans*, vol III, *Edat Moderna*, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2008. Jaume DANTÍ I RIU, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1697)*, Curial, Barcelona, 1990, p. 42-85. Eva SERRA, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII*, Crítica, Barcelona, 1988 p. 155-275.

conceptes com prats, terres ermes, terres de pròxim, rostolls, terres guaretades, guaret, etc. Replica incrementant la pressió passant de 5000 fins més de 7000 caps de moltons sobre les terres de L'Hospitalet. El 1703 comença a empenyorar els ramats que passen dels 70 caps.

4. 1713-1808. L'extensió de l'oposició

Sebastià Soler (2000) ha estudiat l'impacte del règim de Nova Planta sobre els pobles del Pla de Barcelona: el nou règim repressor de Catalunya va fer desaparèixer la jurisdicció i la autoritat de la Ciutat sobre el seu territori, "*ample i estret*"; les antigues parròquies varen ser transformades en nous municipis el 1718.⁴² La correlació de forces, doncs, canvia radicalment i la Ciutat ja no pot emparar-se en una única universitat i en un únic terme per mantenir els drets sobre les pastures. Per això ara s'afegeixi que les pastures són necessàries per mantenir el proveïment de la carn; els pobles han d'ajudar acceptant una servitud de pastures, compensada amb els avantatges comercials que obtenen amb la venda dels seus productes a la capital.

Des del primer moment, Barcelona veu el perill: "que ha exemplo de los de Hospitalet executaran lo mismo los otros bayles y regidores de los términos de este territorio de Barcelona, siendo imposible assí el poderse mantener el ganado para el abasto de esta ciudad". Quan Sarrià inicia la seva tanda d'empenyoraments cita els pobles compresos entre Badalona i Sant Boi: "Barcelona contra todas las universidades de los términos sitios en su territorio". Des d'aquest moment L'Hospitalet i Sarrià dirigiran el conflicte que se centrarà en fer constants empenyoraments contra els ramats de Barcelona, acusant-los d'entrar en les terres de conreu quan encara tenen fruits. Ara les pastures sobre la vinya i l'olivera passen a ser les protagonistes fins a finals del segle.

Contra aquests dos pobles, Barcelona es defensa de les acusacions en el plet. Acudeix al corregidor el 1741-43 i 1752-58 amb el pretext de garantir el lliure trànsit del bestiar. I els anys seixanta incrementa la pressió amb un major nombre de ramats sobre una més gran part del terme

---

42. SOLÉ, *La nova Planta*.

d'aquells. Busca d'aquesta manera el pacte que obtindrà, segons sembla, amb L'Hospitalet. Als altres pobles els intimida amb les citacions al judici, especialment amb Sant Adrià (1764) i Sant Boi (1790).

Ni la resolució del Real Acuerdo delimitant i fins i tot prohibint els empenyoraments, ni la de 1756 de l'Audiència especificant què s'entén per terres de pròxim ("última labor que acostumbran los labradores darlas al tiempo o muy pocos dias antes de sembrarse"), ni la davallada dels preus de l'arrendament de les herbes a pobles com L'Hospitalet mentre el preu de la carn es dispara⁴³ pacifiquen el territori. Pacificat L'Hospitalet, Sarrià pren el protagonisme amb els empenyoraments de 1768, 1778, 1781, 1786 i 1790.

Els anys noranta Barcelona canvia el model del tall de la carn de moltó: ara el bestiar es cedeix en parceria (*conlloc* en diu el síndic, un Castellarnau de la Vallferrera) a pagesos de Sant Boi. La conflictivitat no minva: el 1791 Sant Boi s'oposa a les parceries; el 1803 és Sant Adrià qui s'hi enfronta, el 1806 Esplugues fa empenyoraments. El plet es complica des de 1801 amb la presència de la canongia de Barcelona qui reclama els mateixos drets de pastures que la ciutat de Barcelona.

Conclusions

La institució comunal de la carnisseria fou cabdal en la formació i consolidació de les parròquies del territori i terme de Barcelona. Per potenciar els ingressos dels arrendaments de les herbes hom lluità contra les limitacions imposades per la sempre poderosa veïna Barcelona, que es considerava ama i senyora de totes les herbes del seu terme i territori. En les diverses etapes d'aquesta lluita, defensiva primer, perquè el model d'explotació de les pastures afavoria als propietaris de masies i terres; ofensiva, des de 1657, arran dels canvis socials interns i de l'increment de la pressió sobre unes pastures cada vegada més escasses, els pobles prendran consciència del valor i de l'extensió del seu terme, com a cosa pròpia i diferenciada dels territoris circumveïns. Els nous grups

---

43. BRINGUÉ, "Territori de Barcelona".

socials que al segle XVII controlaran la vida local (menestrals amb els pocs propietaris locals, els masovers, etc.) seran els protagonistes d'aquests canvis, això sí, sense afectar l'estructura de classes, perquè prohibiran o limitaran l'espigolar als jornalers i comparets més pobres. Les diverses estratègies utilitzades ens permeten veure l'expansió i intensificació dels conreus (més llaurons, més lleguminoses, menys guaret), així com els canvis en els conreus (l'expansió de la vinya ja a finals del XVII).

Remarquem que lligada amb aquesta oposició existeix una conflictivitat generada contra la persistència dels usos comunals en qüestió de pastures protagonitzada per terratinents forasters a cada lloc. Foren els capdavanters en la petició de bans primer els nobles barcelonins i els jutges reials fins la dècada de 1620, després els ciutadans de Barcelona. No fou fins la dècada de 1760 quan els pagesos començaren a ser majoritaris. Afectà totes les parròquies, però, especialment, Sant Andreu abans de la guerra dels Segadors i Badalona, Sarrià i els pobles del Delta de Llobregat, després.

Tenim assumit que conflictes com aquest eren propis de societats ramaderes pirinenques, o de zones despoblades o poc desenvolupades. Cosa significativa es trobar-ne un al bell mig de la zona motor dels canvis produïts en els segles XVI-XVIII. Les pastures del Delta, l'expansió i intensificació de conreus i la proximitat del mercat barceloní en foren la causa. Em sorprèn, també, veure l'oligarquia barcelonina utilitzar arguments comunals propis de les comunitats pirinenques. Res més que una argumentació jurídica, pròpia de la realitat política catalana; ni rastre de la cohesió social comunitària que destil·len les fonts pirinenques.